

Natuurpunt Oost-Brabant Werkgroep Natuur en Erfgoed

HET BOLWERK VAN ZOUTLEEUW

Het (on)zichtbare, woelige verleden ingebed in natuur

Nergens is de samenwerking tussen natuur en mens zo voelbaar als in een landschap. De mens maakt voor een groot deel het landschap en beleeft ook met verwondering en bewondering de afwisseling, de contrasten, de rust, de ruimte in een landschap. Maar dan moet dat landschap kwaliteit en inhoud hebben. Eén van de landschappen met een hoge kans op landschaps- en ook natuurkwaliteit is de Getevallei. In die Getevallei ligt Zoutleeuw met het kleine natuurgebied Het Bolwerk. Het is daar dat de stad Zoutleeuw haar oorsprong vond. De oudste parochiekerk Sint-Sulpitius lag in het gehucht Ophem, waar later de citadel werd opgericht.

In de zomer van 2013 heeft het agentschap Onroerend Erfgoed een archeologisch onderzoek uitgevoerd met als doel de oude contouren van de stad in kaart te brengen om zo de onzichtbare delen beter te beschermen. Dit is nodig want met het vervagen van de oude stadsgrenzen kan er vlug een einde komen aan de (h)erkenning van dit erfgoed.

Een beetje geschiedenis

De strategische ligging van het gehucht Ophem, aan de rand van de vlakte van de Gete en op een belangrijke heirbaan, is tijdens de 11e en 12e eeuw heel aantrekkelijk voor handelaars en ambachtslui. Wanneer in de 13e eeuw de Kleine Gete bevaarbaar gemaakt wordt, verleggen de handelsactiviteiten zich naar het gehucht Dalhem (het huidige centrum van Zoutleeuw). Ophem wordt dan het militaire bolwerk, een belangrijke voorpost van de stad, net buiten de omwalling.

In de 17e eeuw werd Zoutleeuw een versterkte stad om weerstand te bieden aan de Franse aanvallen. De opkomst van vuurwapens maakte dat de middeleeuwse omwallingen met poorten en torens niet meer functioneel waren. Nieuw en modern vestingwerk moest

een antwoord bieden op de komst van kanonnengeweld. De combinatie van vochtige moerassen en aarden wallen in een stervorm moest van Zoutleeuw een oninneembare stad maken. De Spanjaarden bouwden bovendien een vierkante, gebastioneerde citadel op de plaats van het huidige Bolwerk. Rond 1700 werd een plan ontworpen om de vierkante citadel om te bouwen tot een grote vijfhoek. Slechts een gedeelte aan de noord- en oostzijde werd uitgevoerd, waardoor de citadel een onregelmatige vorm kreeg.

De citadel werd al in het midden van de 18de eeuw verlaten en geraakte in verval. Op bevel van het Oostenrijkse bewind werden alle vestingen verkocht voor afbraak. Tijdens de 19e eeuw werd de spoorweg (nu een fietspad) aangelegd dwars door de citadel. Later werd het Bolwerk ook gebruikt als stortplaats en kwam er een voetbalterrein.

Het zuidwestelijk deel van de citadel is nog herkenbaar. Eén bastion van de eerste vierkante citadel, de aangrenzende wallen en het tracé van de aangrenzende gracht en de bedekte weg errond zijn nog waarneembaar.

Natuur.reservaat Het Bolwerk. Het reliëf toont nog de contouren van de vroegere citadel. Foto archief JR

Natuur gaat samen met erfgoed

Dat de waarde van het gebied bij natuurliefhebbers al langer bekend was, blijkt uit een pioniersproject rond landschapsinterpretatie 'Wandelender Wijs' uit 2002. Maar in de praktijk gebeurde er niets. Daarom besloot Natuurpunt al vlug dat de aankoop van het huidig natuurgebied een belangrijke stap was naar een definitieve bescherming. In 2007 werd er een eerste en een belangrijk deel van het Bolwerk aan de rand van de stad verworven. In 2011 werd het natuurgebied uitgebreid met een bos op de oevers van de Kleine Gete en beslaat sindsdien 5 ha.

Naast de cultuurhistorische waarde zijn de actuele en potentiële natuurwaarden van deze site ook erg belangrijk. Paddenstoe-

Het Bolwerk is nu een botanisch pareltje o.a. dankzij de ondergrondse resten van de citadel. Foto archief JR

len gebonden aan onbemeste graslanden, zoals weidewasplaat, grauwe wasplaat, allerlei zeldzame knotszwammen en aardtongen maken dit natuurgebied uniek. Een kalkminnende vegetatie van wilde marjolein, kattendoorn, knolboterbloem, kleine bevernel, hondspeterselie, gewone agrimonie en goudhaver zorgen voor een kleurrijk landschap. Daarnaast is het Bolwerk ook nog een plaats waar enkele koppels geelgors in de zomer, op wandelafstand van de stad, hun Beethovenconcert geven.

Dit najaar hebben vrijwilligers van Natuurpunt de contouren van de citadel meer zichtbaar gemaakt en het meest opzichtige stort verwijderd. Dankzij een aangepast beheer kan dit natuurgebiedje, dat ook een schat aan erfgoed bevat, uitgroeien tot een kwaliteitsvol landschap.

Op zondag 27 april op de Erfgoeddag geven we rendezvous in Zoutleeuw voor een symposium over en een bezoek aan de site van de citadel. Het agentschap Onroerend Erfgoed presenteert er de resultaten van het archeologisch onderzoek en Natuurpunt Oost-Brabant stelt er haar NPOB Werkgroep Natuur en Erfgoed voor. Waar kan dit beter dan in Het Bolwerk, het Natuurreservaat bovenop de resten van de citadel, waar erfgoed en natuur samengaan.

De Gete als (grens)landschap

Het vredige karakter van het ingeslapen stadje Zoutleeuw laat niet vermoeden dat de Getevallei waarin het gelegen is, tot en met Wereldoorlog II steeds een strategisch grenslandschap is geweest. In de Middeleeuwen vormde de Getevallei de grens tussen Brabant en Loon, later Luik. Hierdoor is het landschap bezaaid met mottes (kunstmatige heuvels waarop veelal een houten mottekasteel), oude schansen, versterkte stadjes, kastelen en ruïnesites (Warandebos en Citadel). Vanaf de 17e eeuw vormde de Gete ook voor de oorlogen van buitenlandse mogendheden op ons grondgebied een grens. Getuige daarvan de gevechten om de citadel van Zoutleeuw in de 17e en begin 18e eeuw en de 1e (1693) en de 2e (1793) slag bij Neerwinden. Bij het uitbreken van Wereldoorlog I (1914) was de Gete één van de speerpunten in de verdediging van ons land tegen de oprukkende vijand, wat resulteerde in de Slag van de Zilveren Helmen bij Halen en daarna de slag om Tienen in Sint-Margriete-Houtem.

De Getevallei heeft grotendeels haar ongereptheid behouden. Zo lopen er maar enkele wegen dwars doorheen de vallei en is ze voor een groot stuk vrijwaard van bebouwing. Daarom ligt de weg hier open voor een landschaps- en natuurpark.

Natuurpunt Oost-Brabant Werkgroep Natuur & Erfgoed neemt deel aan: Erfgoeddag, zondag 27 april: De citadel van Zoutleeuw

14u00: Symposium in de bovenzaal van de Lakenhalle

1. Verwelkoming door de stad Zoutleeuw
2. De historische betekenis van de Spaanse Citadel voor Zoutleeuw door de Vrienden van Zoutleeuw
3. Resultaten van het archeologisch onderzoek door de Antea-Group
4. Erfgoed in relatie met natuur door Natuurpunt Oost-Brabant

15u00 tot 17u00: aansluitend wandeling naar en door de locatie. Leiding: Vrienden van Zoutleeuw en Natuurpunt Oost-Brabant.

17u00: afsluitende drink in de Lakenhalle

14u00 tot 17u00: vrij bezoek van het publiek aan Het Bolwerk voor wie niet deelneemt aan het symposium. Parkeren op de Grote Markt en pijlen volgen naar Het Bolwerk.

Info: Nicole Smeyers, 0497 43 40 87, nsmeyers@skynet.be